

GEÇMİŞTEN GELECEĞE **KIRIM**

SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

EDİTÖR

FİLİZ TUTKU AYDIN BEZİKOĞLU

SETA

**GEÇMİŞTEN
GELECEĞE
KIRIM
SORUNLAR VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

**GEÇMİŞTEN
GELECEĞE
KIRIM
SORUNLAR VE
ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

EDITÖR
FİLİZ TUTKU AYDIN BEZİKOĞLU

SETA

Filiz Tutku Aydın Bezikoğlu

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde doktor öğretim üyesidir. Kanada'da Toronto Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde doktorasını yapmıştır. Palgrave Macmillan'dan 2021'de *Émigré, Exile, Diaspora, and Transnational Movements of the Crimean Tatars Preserving the Eternal Flame of Crimea* adlı bir kitabı çıkmıştır. *Communist and Post Communist Studies*, *Ukrainian Policymaker* gibi dergilerde İngilizce, Türkçe ve Ukrayince makaleleri yayımlanmıştır.

SETA Kitapları 84

ISBN: 978-625-7712-79-8

© 2022 SET Vakfı İktisadi İşletmesi

1. Baskı: Nisan 2022, İstanbul

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Düzeltili: Berrin Çalışkan, Mustafa Said İşeri

Kapak: Erkan Söğüt

Uygulama: Said Demirtaş

Baskı ve Cilt: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA Kitapları

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ 7

BİRİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN BUGÜNE KIRIM TATARLARI

GİRİŞ: KIRIM SORUNUNUN KÖKENİ VE ANLAMI
FİLİZ TUTKU AYDIN BEZİKOĞLU 13

KIRIM TATARLARININ KIRIM'IN İŞGALİNE KARŞI TAVRI
MUSTAFA ABDÜLCEMİL KIRIMOĞLU 45

KIRIM TATARLARININ SÜRGÜNÜ VE VATANA DÖNÜŞ MÜCADELESİ
KEMAL ÖZCAN 57

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA'NIN KIRIM'I İLHAKI: SEBEPLER VE SONUÇLAR

RUSYA'NIN KIRIM POLİTİKASI: JEOPOLİTİK, KİMLİK VE TARİH
RIDVAN BARİ URCOSTA, ÇEVİREN: BERRİN ÇALIŞKAN 77

KIRIM'IN İŞGALİ VE YASA DIŞI İLHAKININ
KIRIM TATAR MİLLİ VARLIĞINA YÖNELİK TEHDİDİ
İSMAİL AYDINGÜN 101

KIRIM TATAR MİLLİ HAREKETİ'NİN
KIRIM'IN İŞGALİNE KARŞI MÜCADELESİ VE ÇALIŞMALARI
GAYANA YÜKSEL 125

İŞGAL SONRASI KIRIM'DA İNSAN HAKLARI SUÇLARI
VE ULUSLARARASI HUKUKTA DURUM
NAMIK KEMAL BAYAR 147

EKONOMİ VE ENERJİ PERSPEKTİFİNDEN KIRIM'IN İŞGALİ VE YASA DIŞI İLHAKI	
ALİ KONAK	163
GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN KIRIM'IN İŞGALİ VE YASA DIŞI İLHAKI	
SEZAL ÖZÇELİK	187
MEDYA VE PROPAGANDA PERSPEKTİFİNDEN KIRIM'IN İŞGALİ	
GÖNÜL ŞAMILKIZI	213
KIRIM'IN YASA DIŞI İLHAKI ODAĞINDA TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASINA BAKIŞ	
FETHİ KURTIY ŞAHİN	243
UKRAYNA'NIN KIRIM VE KIRIM TATARLARINA YÖNELİK POLİTİKASI	
YULİYA BİLETSKA	267

ÖN SÖZ

Geçmişte Osmanlı devletinin bir parçası olan Kırım, soydaş olan Kırım Tatarlarının ana vatanı olduğundan Türkiye için büyük önem arz etmektedir. Türkiye için güneyde Kıbrıs ne anlam ifade ediyorsa kuzeyde Kırım da onu ifade etmektedir. İstanbul'dan sadece 300 kilometre uzaklıkta olan Kırım, Osmanlı Türkçesinin kullanıldığı, Türkiye'nin Bursa, Kastamonu ve Karadeniz illeriyle mimari ve kültürel açıdan büyük bir yakınlığın gözlemlendiği bir Türk coğrafyasıdır. Osmanlı devletine ve Türkiye Cumhuriyeti'ne olan büyük etkisinin yanında Kırım kendi başına da hem Türk dünyası hem İslam dünyası için büyük önem teşkil etmektedir. Kırım hanlarının büyük Türk-Moğol Cengiz İmparatorluğu'nun 18. yüzyıla uzanan varisleri olarak Osmanlı sarayında meşruiyetlerinden kaynaklanan önemli pozisyonları olmuştur. Bahçe-saray, İslam medeniyetinin kimileri tarafından Endülüs'le kıyaslanan en önemli merkezlerinden biridir. Gaspıralı İsmail Bey'in önderliğinde başlayan İslam dünyasında modernleşme ve Türk milliyetçiliği fikirleri ise yeni Türkiye'nin kuruluşunu ve Türk dünyasını derinden etkilemiş ve değiştirmiştir. Bütün bunlarla birlikte Kırım, Türk ve İslam coğrafyasında ilk demokratik cumhuriyetin ilan edildiği yerdir. Bunlara ilaveten Batı ve Müslüman dünyasında ilk kez kadınlara oy hakkı Kırım'da Aralık 1917'deki kurultay seçimlerinde verilmiştir.

1783'te Rusya tarafından ilhak edilen Kırım Hanlığı'ndan Osmanlı devletine göç eden ve sayıları bir milyonun çok üstünde olan Kırım Tatarları ile Nogaylar, Osmanlı devletine büyük katkılarda bulunmuş ve gelmelerinden kısa süre sonra Osmanlı toplumuna tamamen uyum sağlamışlardır. Kırımlı muhacirler Osmanlı devletine gösterdikleri çe-

şitli yararlılıkların yanında Kurtuluş Savaşı'na ve yeni Türkiye devletinin kurulmasına büyük katkılarda bulunarak yeni Türkiye toplumunun yapısında neredeyse ayırt edilemez bir harç olmuştur.

Bütün bunlara rağmen kamuoyundaki tartışmalarda Kırım ve Kırım Tatarlarının Türkiye ile derin tarihsel, kültürel ve manevi bağlarının bazen neredeyse unutulduğu fark edilmektedir. Buna binaen 2014'te Kırım'ın yasa dışı ilhakına dair Türkiye kamuoyunun yeteri kadar bilgili ve bilinçli olmadığı ve içinde yaşadığımız gerçek ötesi çağda bazı ülkelerin taraflı medya organlarının tartışmaları yönlendirmeye çalıştığı gözlemlenmektedir. Dahası üzerinden yedi yıl geçmesine rağmen Kırım'ın ilhakını tüm yönleriyle ele alan bir kitabın literatürde eksik olduğu da görülmektedir. Bu sebeplerle Ukrayna, Türkiye ve Polonya'dan Kırım uzmanlarının, Kiev'de bir nevi sürgünde faaliyet gösteren Kırım Tatar Milli Meclisi üyesi Gayana Yüksel'in ve Kırım'ın işgali esnasında bu yarımadada görev yapan TRT muhabiri Gönül Şamilkızı'nın da yer aldığı bir yazar ekibini bir araya getirerek ve Kırım Tatarlarının büyük yolbaşçısı Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu'nun konuşmalarına yer vererek hem akademik camiaya hem de konunun ilgililerine hitap edecek bu kitabın hazırlanmasına karar verilmiştir.

Bu kitabı yayına hazırlarken 21 Şubat 2022'de Rusya kendi desteğiyle Ukrayna'ya karşı bir savaş yürüten ayrılıkçıların ilan ettiği Donetsk ve Luhansk cumhuriyetlerini tanıdığını ilan etmiştir. Hemen akabinde Ukrayna'nın bütün askeri gücünü yok etmeyi, Kiev yönetiminin jeopolitik yönelimini ve dolayısıyla siyasi rejimini zorla değiştirmeyi hedeflediğini belirten Vladimir Putin 24 Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgal etmeye, sivilleri ve nükleer tesisleri hedef alan saldırılar yapmaya ve dünyayı nükleer saldırı ile tehdit etmeye başlamıştır. BM Genel Kurulunda nadir görülen bir şekilde 141 devletin yani dünya devletlerinin ezici çoğunluğunun karşı çıktığı bu işgal halen devam etmektedir. Bu satırlar kaleme alındığı esnada kadın ve çocuklar dahil birçok insan hayatını kaybetmekte, Avrupa tarihin en hızlı büyüyen mülteci akınıyla karşı karşıya gelmekte ve kuşatılmış şehirlerde açlık, susuzluk ve soğuk ile mücadele

eden insanlar nedeniyle son yılların en büyük insani krizlerinden biri yaşanmaktadır. Aynı zamanda Ukrayna Parlamentosu milletvekili de olan Kırım Tatarlarının lideri Mustafa Abdülcemil Kırımoglu ve bu kitabın yazarlarından Gayana Yüksel de bütün aileleriyle birlikte bu beklenmeyen işgal altında kalmış ve vatanlarını savunmak için mücadeleye katılmıştır. Büyük kahramanlık gösteren Kırımoglu ve Yüksel'e desteklerimizi burada bildirir, bütün Ukrayna halkının da bir an evvel barışa kavuşmasını dileriz. Rusya, Ukrayna'nın toprak bütünlüğü ve milli egemenliğine saygı göstermeli; "Ukrayna'yı Nazilerden temizlemekteyiz", "Ukrayna soykırım işledi" gibi haksız ve hukuksuz propagandasını durdurmalı, Ukraynalı ve Kırım Tatarlarına yönelik geçmişte Sovyetler Birliği'nin yaptığı türden bir etnik temizlik hareketini asla aklından geçirmemeli ve bir an evvel bu savaşı sonlandırmalıdır. Türkiye'nin ve dünya devletlerinin de bunun için çok geç olmadan gereken her tür önlemi almaları gerekmektedir.

Bu kitapta Rusya'nın 27 Şubat 2014'te Kırım'ı işgali ve 18 Mart 2014'te yasa dışı bir şekilde ilhak etmesinin geniş bir perspektiften irdelenmesi hedeflenmektedir. Kitabın birinci bölümünde Kırım Hanlığı'nın Rusya tarafından 1783'te ilhak edilmesinin ardından Kırım'dan Osmanlı devletine gerçekleşen yüzyılı aşkın trajik göçler ve 18 Mayıs 1944'te yaşanan Kırım Tatarlarının Kırım'dan topyekun sürgünü ve soykırımı anlatılarak meselenin çerçevesi çizilmekte ve bu anlamda devamlılık arz eden bir Rus dış politikası göz önüne serilmektedir. İkinci bölümde ise Kırım'ın yasa dışı ilhaki çok yönlü ele alınarak bölgenin en önemli aktörleri olan Rusya, Ukrayna ve Türkiye gibi devletlerin dış politikaları, uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk, güvenlik, enerji, ekonomi, insan hakları, Kırım Tatarlarının milli-bölgesel özerklik hakları, siyasal iletişim ve medya stratejileri açısından bu trajik olay masaya yatırılmaktadır. Yasa dışı ilhakin sebep ve sonuçlarının incelendiği bu makalelerde yazarlar bundan sonra izlenebilecek siyaset üzerinde de görüşlerini belirterek kamuoyunun yanı sıra politikacılara da faydalı olmaya çalışmaktadır. Bu

kitabın geniş Karadeniz Bölgesi'nde barış ve adaleti sağlamaya hizmet etmesi arzu edilmektedir.

Kitapta Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi kaynaklarında da ifade edildiği şekliyle yapılan hareket için “yasa dışı ilhak” terimi tercih edilmektedir. Bununla beraber bazı yazarlar ise “işgal” kelimesinin süregelmekte olan durumu daha iyi nitelendirdiğini düşünerek bu terimi tercih etmektedir. Kitapta olabildiğince yer isimlerinin –yaygın olarak kullanılan Rusçanın yanında– Kırım Tatarca ve Ukrayince karşılıkları da kullanılarak bu coğrafyanın çok katmanlı tarihinin altı çizilmeye çalışılmıştır.

Bu ön söz vesilesiyle kitapta makaleleri bulunan tüm yazarlara değerli katkılarından dolayı minnetlerimi sunarım. Bu kitabın hazırlanması sırasında Ayşegül Aydıngün ve İsmail Aydıngün tarafından derlenen *Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler* (AVİM, 2020), Hakan Kırımlı'nın *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Hareketler (1905-1916)* (TTK, 2010), Gönül Şamilkızı'nın *Kırım Ateşi* (Ötüken, 2017) ve Kemal Özcan'ın *Kırım Kırım Kırılan Kırım* (Çizgi, 2018) isimli kitaplarından, Ufuk Aykol'un hazırladığı *1944 Kırım Tatar Sürgünü “Onlar da İnsandı”* (YTB, 2019) adlı belgesel kitaptan, Kırım Haber Ajansı'nın haberlerinden ve arşivinden, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin internet sayfasından, *Emel* ve *Uluslararası Suçlar ve Tarih* dergilerinden, SETA ve SETA Washington'ın internet sayfalarından ve yayınlarından faydalanılmıştır. Bu kitabın yayımlanmasında katkıları ve desteklerinden dolayı Prof. Dr. İsmail Aydıngün, Prof. Dr. Muhittin Ataman, Prof. Dr. Murat Yeşiltaş, Av. Namık Kemal Bayar, doktora öğrencilerim Fethi Kurtiy Şahin ve Ufuk Aykol ile eşim Mehtin Bezikoğlu'na da en içten teşekkürlerimi bildiririm.

Filiz Tutku Aydın Bezikoğlu

28 Mart 2022

BİR

GEÇMİŞTEN BUGÜNE
KIRIM TATARLARI

GİRİŞ: KIRIM SORUNUNUN KÖKENİ VE ANLAMI

FİLİZ TUTKU AYDIN BEZİKOĞLU*

Rusya Federasyonu 27 Şubat 2014'te Kırım'ı işgal etmiş, 16 Mart 2014'te düzenlediği yasa dışı ve gayrimeşru bir referandumun ardından 18 Mayıs 2014'te yarımada'yı ilhak ettiğini dünya kamuoyuna duyurmuştur. Dünya devletlerinin büyük bir çoğunluğu tarafından tanınmayan ve itiraz edilen bu yasa dışı ilhak uluslararası sistemin temellerini derinden sarsmış ve Rusya'yı Soğuk Savaş sonrası inşa edilen güvenlik mimarisini tehdit eden revizyonist bir güç konumuna sokmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde inşa edilmek istenen güven ortamını yıkmakla kalmayan bu işgal ve yasa dışı ilhak, aynı zamanda melez (hibrit) savaş tekniklerinin en sistematik örneğini oluşturmuştur. Bu işgalle Rusya, komünizm zamanından beri üzerinde çalıştığı propaganda ve dezenformasyon yöntemlerini yeni teknoloji ile birleştirerek zirveye çıkarmıştır. Rusya'nın işgal sırasında oluşturduğu gerçeklerden farklı anlatısı dudak uçuklatmış ve bu anlatının gerçeğin yerini alması için seferber edilen imkanlar izleyenleri şaşkınlığa uğratmıştır. Batı'da ve Türkiye'deki medya organları da çoğu zaman kolayca kaçarak olayların Rus haber kaynaklarından alınmış versiyonlarını tercüme ederek kullanmış ve kullanmaya devam etmektedir. Daha da vahimi Rusya gerçeğin bakış açısına göre değişebileceğine ve alternatif versiyonları

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

olabileceğine dair bir görüşü yaymaktadır. Bu sayede konuyu az bilen ve incelemek için vakti olmayanları şüpheye düşürmektedir. Bu propaganda ile mücadele etmenin en iyi yolu gerçekle doğrunun bakış açısına göre değişmeyeceğini belirtmek ve farklı yorumlar arasında akıl, mantık, veri ve kanıtları kullanarak yargıda bulunmanın bir gereklilik olduğunu vurgulamaktır. İşte elinizdeki kitap, bu amaca hizmet etme yolunda bir çabadır. Bu sebeple Kırım'ın yasa dışı ilhakının sebep ve sonuçları analitik bir bakış açısıyla çeşitli yönleriyle incelenmekte ve çözüm yollarına dair bazı ipuçları sunulmaktadır.

Giriş bölümünde önce Rusya'nın Kırım'ı yasa dışı ilhakının akademide nasıl ele alındığı açıklandıktan sonra bu işgalin tarihi arka planı ana hatlarıyla çizilmektedir. İkinci olarak Kırım'ın işgali ve yasa dışı ilhakının sebep ve sonuçlarının akademik ve siyasi olarak nasıl ele alınması gerektiği kitaptaki yazarların fikirlerine atıfta bulunularak tartışılmaktadır. Makalede vurgulanmak istenen temel nokta Kırım tarihinin uluslararası ilişkilere tekrar entegre edilmesi gerektiği ve yarımadanın yasa dışı ilhakının Rusya'nın yüzyıllar boyunca süren Kırım'ın "Tatarsızlaştırılması" siyasetinin bir devamı olduğudur. Buna binaen Kırım'ın işgalden kurtarılması sürecinde Kırım Tatarlarının da denklemde yer alması ve Ukrayna tarafından etnik taleplerinin karşılanması zorunludur.

KIRIM TARİHİNİN ANA HATLARI

Kırım'ın yasa dışı ilhakına götüren süreci Batı'da ve Türkiye'de çoğu kaynak 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından başlatmaktadır. Buna göre Rusya'nın saldırganlığı şu olaylar zincirine dayandırılmaktadır: NATO'nun ve Avrupa Birliği'nin (AB) hem Rusya'nın etki alanında hem de beklentisine aykırı olarak genişlemesi ve bölgede demokrasi yanlısı renkli devrimleri desteklemesi, Rusya'nın da buna tepki olarak kendi arka bahçesinde hakimiyetini tekrar inşa etmek için önce donmuş çatışmalarla bölgeyi istikrarsızlaştırması, sonrasında da Gürcistan'ı ve Kırım'ı işgal etmesi.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra eski Sovyet devletleri üzerindeki hegemonyasını sürdürme siyaseti güden Rusya Şubat 2022'ye gelindiğinde “kardeş ülke” olarak adlandırdığı Ukrayna'ya yönelik işgal girişiminde bulunmuştur. Rusya'nın kısa sürede Ukrayna yönetimini devirerek kendine bağlı bir hükümeti göreve taşıma hedefiyle kalkıştığı bu hareket umulmadık şekilde büyük bir direnişle karşılaşmıştır.

Ukrayna halkının büyük can kayıpları verdiği ve milyonlarca insanın mülteci konumuna düştüğü bu savaşta Ukrayna ordusu ve halkı kendilerinden çok üstün bir askeri güce karşı büyük mukavemet göstermektedir. 2014'te Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesinin ardından birçok Ukraynalı ve Kırım Tatarı siyasetçi Rusya'nın hedefinde Ukrayna'nın olduğu öngörüsünde bulunmuş ve bu yöndeki uyarılarında haklı çıkmıştır.

Kırım meselesinde Ukrayna'nın toprak bütünlüğünden yana tavrını açıkça ortaya koyan Türkiye bu konudaki istikrarlı tutumunu sürdürmektedir. Türkiye yasa dışı ilhaka karşı çıkan ve Kırım'da insan hakları ve kültürel varlıkları tehlikede olan Kırım Tatarları ile yakın temas halindedir. Bunun yanı sıra Türkiye aynı şekilde Ukrayna'daki savaş sonucunda bölgede ve Karadeniz'de ortaya çıkacak dengelerden etkilenecek devletlerin başında gelmektedir. Bu kitap da Türkiye'nin Kırım konusundaki yaklaşımına bir katkıda bulunmak ve bu konunun yeterince bilinmeyen yönlerini ilgili araştırmacıların ve kamuoyunun dikkatine sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

